

**HATAY'IN ANAVATAN'A
KATILMASINDA DÖRTYOL'UN
YERİ VE ÖNEMİ**

YRD. DOÇ. DR. AHMET HALAÇOĞLU

**1938/SURİYE OLAYLARI VE
HALİL İBRAHİM EFENDİ'NİN
FAALİYETLERİ**

DOÇ. DR. MUSTAFA ÖZTÜRK

Ankara, 1995

**HATAY'IN ANAVATAN'A
KATILMASINDA DÖRTYOL'UN
YERİ VE ÖNEMİ**

YRD. DOÇ. DR. AHMET HALAÇOĞLU

**1938/SURİYE OLAYLARI VE
HALİL İBRAHİM EFENDİ'NİN
FAALİYETLERİ**

DOÇ. DR. MUSTAFA ÖZTÜRK

Ankara, 1995

ISBN: 975-16-0682-9

Baskı: Türk Tarih Kurumu Basımevi

ÖNSÖZ

Batılı devletlerin sanayi inkılâbını idrak etmelerinden sonra sömürgecilik faaliyetlerine sistemli bir şekilde hız verdikleri ve bu çerçevede Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasının gündeme geldiği bilinmektedir. Nitekim Osmanlı Devleti'ni paylaşma fikri I. Dünya Savaşı sonrasında fiiliyata geçirilmiştir. Böylece Anadolu dahil, Osmanlı Devleti'nin bütün toprakları batılı devletler tarafından işgal, kimi zaman da ilhak edilmiştir.

Bu cümleden olarak, Osmanlı sınırları içerisinde yer alan ve tarih boyunca daima iktisadi ve stratejik önemini koruyan, özellikle son asırda petrolün sanayide kullanılmasıyla birlikte önemi daha da artan Orta Doğu'da İngiltere ve Fransa'nın nüfuz mücadelelerine şahit olunmaktadır. Nitekim I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile birlikte Suriye ve Irak İngilizler tarafından işgal edilmişken, bilâhare İngiltere ve Fransa arasında yapılan bir anlaşma sonucunda İngilizler Suriye'yi Fransızlara bırakmışlardır. Böylece konumuzu teşkil eden Hatay bölgesi de Fransız idaresine girmiş oluyordu. Fakat Türkiye Cumhuriyeti'nin benimsediği Misâk-ı Milli sınırlarının içinde kalan Hatay'ın Anavatan'a katılması Cumhuriyet hükümetlerinin millî bir ideali haline gelmiştir. Böylece bu idealin tahakkuku için de hükümetce içeride ve dışarıda bir takım tedbirler alınmıştır.

İşte bu meyanda Halil İbrahim Efendi'nin faaliyetleri, 1938 Suriye olayları içinde önemli bir yer tutar. Kuzey Suri-

ye'de Fransızları destekleyen Ağalık rejimine karşı Halil İbrahim Efendi tarafından başlatılan bu hareket, Hatay'ın Anavatan'a katılmasında kolaylaştırıcı bir rol oynamıştır. Zira bu hareketlerle Kuzey Suriye'de otorite zaafına uğrayan Fransız idaresi, daha fazla direnememiş, bütün Kuzey Suriye yerine sadece Hatay'da halk oylaması yapılmasına razı olmuştur. Başka bir deyişle, bütün Kuzey Suriye'yi kaybetmektense, sadece Hatay'ı kaybetmeyi göze almıştır.

Öte yandan bu konuda Anadolu'da cereyan eden faaliyetleri de gözden uzak tutmamak icap eder. İleride de görüleceği üzere, bu meyanda Dörtyol'un yeri ve önemi de inkâr edilemez.

Sonuç olarak, 19 sene süren ve birçok siyasi entrikalara, kuvvete, şiddete ve her türlü haksızlığa karşı mukâvemet eden Hataylılar, güzel yurtlarının Anavatan'ın ayrılmaz bir parçası olduğunu bütün dünyaya göstermişlerdir. Bugün de Ortadoğu'da güçlenme emareleri göstermeye başlayan Türkiye'nin bazı bölgeleri sun'î olarak ihdas edilen yeni meselelerle bölünmek istenmektedir. Gerçi bu gibi durumlarda Türkiyemizin her bir şehrinin mukâvemetinin, Hataylıların mukâvemetinden farklı olmayacağı şüphe götürmez bir gerçektir. Fakat konunun bilincine vardığımız, gereken tedbirleri zamanında alıp, birlik ve beraberlik içerisinde hareket ettiğimiz sürece bu gibi teşebbüsler akim kalacaktır.

M. ÖZTÜRK — A. HALAÇOĞLU

**HATAY'IN ANAVATAN'A
KATILMASINDA DÖRTYOL'UN
YERİ VE ÖNEMİ**

YRD. DOÇ. DR. AHMET HALAÇOĞLU

**Süleyman DEMİREL Üniversitesi Fen-Edebiyat
Fakültesi - Tarih Bölümü**

— Isparta —

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

100 EAST EAST
CHICAGO, ILLINOIS 60607
TEL: 773-936-3000
WWW.CHICAGO.EDU

HATAY'IN ANAVATAN'A KATILMASINDA DÖRTYOL'UN YERİ VE ÖNEMİ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet HALAÇOĞLU

XIX. ve XX. yüzyıl içerisinde cereyan eden Osmanlı-Avrupa mücadelelerinin asıl sebebi Şark Meselesi'ne dayanmaktadır. Daha ziyade XIX. yüzyılda siyasi bir terim olarak ifade edilmeye başlanan Şark Meselesi'nin tarihi menşei oldukça eskidir. Zaman ve mekana bağlı olarak çeşitli görünümde günümüze kadar ortaya çıkan ve değişik şekillerde tarif edilen Şark Meselesi, Müslüman Türk'ün Hristiyan Batı dünyası karşısında talihi döndükten sonra, Avrupa'nın Türkiye'yi paylaşma meselesidir⁽¹⁾.

Aslında Şark meselesi'nin temeli 1071 yılından itibaren, yani Türklerin Anadolu'ya girmesiyle başlayıp, günümüze kadar devam eden, daha doğrusu sonsuza kadar sürecek olan bir meseledir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, yani XIX. yüzyılın başından itibaren karşımıza çıkacak olan Şark Meselesi'nin altındaki gerçek ise büyük ehemmiyeti olan Ortadoğu bölgesindeki Türklerin hakimiyetine son vermektir⁽²⁾.

Ortadoğu bölgesi, tarihin her devrinde ehemmiyetini muhafaza etmiştir. Doğu ile Batı arasında daimi bir geçiş nok-

⁽¹⁾ Bayram Kodaman, Şark Meselesi Işığı Altında Sultan II. Abdulhamid'in Doğu Anadolu Politikası, Ankara 1983.

⁽²⁾ Süleyman Hatipoğlu, Fransa'nın Çukurova'yı İşgali ve Pozantı Kongresi, Ankara 1989, s. 10-11.

tası olması, stratejik bakımdan önemli olan su yollarının burada bulunması, bölgenin önemini daha da arttırmıştır.

Dünya üzerinde söz sahibi olmak isteyen devletler, her devirde Ortadoğu'ya öncelikle hakim olmanın gerektiği şuruna varmışlardır. Bu sebeple Ortadoğu üzerinde günümüz de dahil olmak üzere, asırlarca bir çekişme süregelmiştir⁽³⁾.

Bu zihniyetle hareket eden Avrupalı büyük devletler Türk Devletini yıkmak için ellerinden gelen her türlü gayreti göstermişlerdir. Ortadoğu'nun zirai ve stratejik öneminden başka, son çağlarda önem kazanan petrolün rolünü de göz önünde bulundurmak gerekir. Konumuzu teşkil eden Hatay yöresi de Osmanlı Devleti'nin en verimli topraklarına sahip olup, transit geçiş yollarının üzerinde bulunmaktaydı.

Nitekim Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Harbi'nden yenik çıkması, Rusya'da ihtilalin olması, Almanya'nın safımızda bizimle beraber yenilmesi, Osmanlı Devleti'nin mirasının İngiltere ve Fransa tarafından müştereken paylaşılması imkanını doğurmuştur⁽⁴⁾.

Savaş sonrası imzalanan Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) adı geçen devletlere Şark Meselesi'ni tamamen kendi istekleri doğrultusunda yönlendirme fırsatı vermiştir. Böylece mütareke hükümlerinin 7. maddesine dayanarak Osmanlı toprakları yer yer işgal edilmeye başlanmıştır⁽⁵⁾.

Bu cümleden olarak 10 Kasım 1918 tarihinde Fransızlar İskenderun'a asker çıkardıktan hemen sonra, Dört Yol'u

⁽³⁾ Necdet Kurdakul, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ortadoğu'ya "Belgelerle Şark Meselesi", İstanbul 1976, s. 9.

⁽⁴⁾ S. Hatipoğlu, a.g.e., s. 11.

⁽⁵⁾ Mütârekenin 7. maddesi şöyledir: "Müttefikler emniyetlerini tehdit edecek vaziyet zuhurunda herhangi bir hareket noktasını işgal hakkını haiz olacaklar". Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Türkgeldi, Mondros ve Mudanya Mütârekelerinin Tarihi, Ankara 1948.

işgal ettiler. Burada sivil halka karşı sert hareketlere girişen Fransızlara karşı, Anadolu'nun diğer yörelerinde olduğu gibi, Dörtyol yöresinde de Türkler müdafaaya geçmiş, bir millî mücadele cephesi kurmuşlardır⁽⁶⁾.

Anavatan'ın bir parçası olan Hatay bölgesinin Misak-ı Milli sınırları içerisinde olmasına rağmen, I. Dünya Savaşı sonunda Fransız işgaline girerek sınırlarımız dışında kalması sonucu Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti başta Atatürk olmak üzere, bütün Devlet yetkilileri ilk günden itibaren hasbelkader işgal altında kalan bu bölgedeki soydaşlarını kurtarmak ve bu yöreyi tekrar Anavatan'a kavuşturabilmek için her türlü gayreti göstermişlerdir.

Hatay bölgesinin kurtarılması için teşebbüsler 20 Ekim 1921'de T.B.M.M. Hükümeti'nin Fransa ile yapmış olduğu Ankara İtilafnamesi'nde ele alınmış, fakat olumlu bir netice elde edilememiştir. Buna mukabil bu anlaşma ile, T.B.M.M. Hükümeti ile Fransa arasında savaş hali resmen sona ermiş, ayrıca Türkiye-Suriye sınırı çizilmiş ve Fransa Güney Anadolu'dan çekilmeyi kabul etmiştir. Yalnız İskenderun bölgesi Suriye içerisinde bırakılmakla beraber, 7. maddeye göre, burada özel bir idare kurulacak, Türkler milli kültürlerini geliştirmek için her türlü kolaylıktan faydalanacaklar ve burada Türkçe resmi dil olup, Türk parası da resmi niteliği haiz olacaktır⁽⁷⁾.

Diğer taraftan, Ankara İtilafnamesi'nin imzalanacağı esnada Hatay'dan daha sonra milletvekili ve müstakil Ha-

⁽⁶⁾ Dörtyol'un işgali ve burada yapılan mücadeleler hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmet Cevdet Çamurdan, Kurtuluş Savaşında Doğu Kilikya Olayları, Adana 1969, s. 86 vd. Ayrıca bkz. S. Hatipoğlu, a.g.e., s. 17-18. Kadir Aslan, Milli Mücadelede Dörtyol, Hatay 1991.

⁽⁷⁾ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), Ankara 1984, s. 320, 348. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. İsmail Soysal, Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, Ankara 1983, s. 531.

tay Devleti'nin Cumhurbaşkanı seçilecek olan Tayfur Sökmen'in başkanlığında bir heyet Ankara'ya gelerek Atatürk ile görüştü. Bu görüşme esnasında heyet Hatay'ın Misak-ı Milli sınırları içerisine alınmasını istemiş, fakat Fransızlar ile güney sınırını şimdilik emniyete almak isteyen ve bunda zaruret gören Atatürk bu heyete; "Hatay'daki mücadelelerin gaye ve hedefini biliyorum. İlk günden beri de, bu mücadeleleri takip ediyor, imkanlarımızın müsaadesi nisbetinde de buna destek oluyoruz. Hatay zaten Misak-ı Milli sınırlarımız içindedir"⁽⁸⁾ demiş ve bu görüşmeden sonra da Atatürk Tayfur Sökmen'i Antalya'dan müstakil mebus seçtirmiştir⁽⁹⁾.

Nitekim Atatürk 1936'da verdiği bir emirle Antakya-İskenderun ve havalisinin adını Hatay olarak değiştirmiştir. Bundan başka İstanbul'daki "İskenderun ve Antakya Muâvenet-i İçtimâiye Cemiyeti"nin ismini önce "Hatay Hakimiyeti Cemiyeti" daha sonra ise cemiyet başkanı Tayfur Sökmen'le yaptığı görüşme sonucu "Hatay Egemenlik Cemiyeti" olarak değiştirmiştir. Ayrıca bu cemiyetin asıl ağırlığının Hatay'a geçiş yolu üzerinde bulunması nedeniyle, Dörtyol'da yoğunlaştırılmasını teklif eden Atatürk, Hassa, Kilis ve Mersin'de de şube açılmasını istemiştir. Yine Atatürk'ün emriyle Hatay Egemenlik Cemiyeti genel başkanlığına Dahiliye vekili Şükrü Kaya, Cemiyet kâtipliğine ise Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer getirilmiştir.

⁽⁸⁾ Tahsin Ünal, Türk Siyasi Tarihi, Ankara 1977, s. 574.

⁽⁹⁾ Hatta bu durum pek çok kişinin dikkatini çekmiş, niçin Adana veya Antep değil de Antalya'dan seçtirdiniz sorusuna; "sonra "1" yerine "k" koyacağız. Böylece Antalya Antakya olacak da ondan" demiştir. Bkz. Tayfur Sökmen, Hatay'ın Kurtulması İçin Harcanan Çabalar, Ankara 1978, s. 91; T. Ünal, a.g.e., s. 575.

Bunun üzerine İstanbul, Dörtyol ve Mersin'de Hatay Erginlik Cemiyeti şubeleri açılmıştır. Cemiyetin Dörtyol şubesi başkanlığına ilk olarak Abdurrahman Melek seçilmiştir. Ayrıca cemiyetin Ankara'da Hatay Egemenlik Kurumu'na bağlı olması ve Tayfur Sökmen'in de şubelerin umumi mümessili vazifesini görmesi kararlaştırılmıştır. Bu sırada Abdurrahman Melek'in bir süre İstanbul'da kalması gerektiğinden, Dörtyol Şubesi'nin Tayfur Sökmen tarafından idaresi uygun görülmüştür⁽¹⁰⁾. Bundan sonra ise, Atatürk'ün intihap etmiş olduğu "Hatay Bayrağı" cemiyet binasına asılmıştır⁽¹¹⁾.

Dörtyol'daki cemiyetin faaliyete geçmesiyle, Hatay-Ankara arasındaki irtibat daha kolay sağlanmaya başlanmıştır. Şöyle ki; Hatay'dan alınan malumat Dörtyol'da Erginlik Cemiyeti namına Tayfur Sökmen tarafından Ankara'ya bildiriliyor, Ankara'dan gelen emir ve talimat da yine Tayfur Sökmen eliyle Dörtyol'dan Hatay'a gönderiliyordu⁽¹²⁾.

Bunun üzerine Hatay Egemenlik Cemiyeti'nin faaliyet merkezi olan Dörtyol'da cemiyetin fahri başkanı olarak görev yapan Tayfur Sökmen'in Antakya Şubesi ile yaptığı temas ve faaliyet yüzünden rahatsız olan Fransızlar; "Bir mebusunuz hudutta faaliyette bulunarak, Sancak'ta karışıklık çıkarmaktadır. Geri çekilmesi" şeklinde hükümet nezdinde protesto edince, Atatürk; "Mebus bizim değil, müstakildir. Anayasamız müstakil mebuslara istediği yer-

⁽¹⁰⁾ Abdurrahman Melek, *Hatay Nasıl Kurtuldu*, Ankara 1986, s. 36-37. Ayrıca bkz. T. Sökmen, a.g.e., s. 95; Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, İstanbul 1988, s. 415.

⁽¹¹⁾ A. Melek, a.g.e., s. 37.

⁽¹²⁾ A. Melek, a.g.e., s. 39.

de istediği şekilde konuşma hakkı vermektedir. Bu itibarla o mebusa müdahale edemeyiz” diye cevap vermiştir⁽¹³⁾.

Bu sıralarda Avrupa’da yaşanan buhranların aldığı istikametler karşısında Fransa, Suriye ve Lübnan ile münasebetlerini yeni bir düzene sokarak 1936 Eylül’ünde Suriye’ye 1936 Kasım’ında da Lübnan’a bağımsızlık verdi. Lâkin Suriye’ye bağımsızlık veren ve Suriye ile Fransa arasında ittifak kuran 1936 Eylül Antlaşması’nda İskenderun sancağı hakkında hiç bir hüküm yoktu. Yani Fransa Suriye’den çekilirken, sancak üzerindeki yetkilerini Suriye’ye terk etmekteydi. Bu sebeple, Türk Hükümeti bu durumu kabul etmedi ve Milletler Cemiyeti Konseyi’nin toplantısı sırasında Eylül ayında Cenevre’de Fransa ile yapılan görüşmeler müsait bir gelişme göstermeyince, 9 Ekim 1936’da Fransa’ya verdiği resmi notada, Suriye’ye verildiği gibi, İskenderun sancağına da bağımsızlık verilmesini istedi⁽¹⁴⁾. Ayrıca Atatürk 1 Kasım 1936 günü meclisin açış konuşmasında; “Bu sırada milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük mesele, hakiki sahibi öz Türk olan İskenderun, Antakya ve havalisinin mukadderâtıdır. Bunun üzerinde ciddiyet ve kat’iyetle durmaya mecburuz”⁽¹⁵⁾ sözleriyle, Hatay’ın kurtarılması için kararlı olduklarını belirtmiştir.

Bundan başka, Hatay Erginlik Cemiyeti Dört Yol Şubesi de Hatay’ın bağımsızlığını kazanması, dolayısıyla Ana-

⁽¹³⁾ T. Sökmen, a.g.e., s. 98; T. Ünal, a.g.e., s. 575. Ayrıca bkz. Nuri Aydın Konuralp, Hatay Kurtuluş ve Kurtuluş Mücadelesi Tarihi, İskenderun 1970, s. 169.

⁽¹⁴⁾ F. Armaoğlu, a.g.e., s. 348. Ayrıca bkz. Ayferi Göze, İnkilâp tarihimiz ve Atatürk İlkeleri, İstanbul 1985, s. 360; M. Gönlübol ve Arkadaşları, Olaylarla Türk Dış Politikası, Ankara 1987, s. 128.

⁽¹⁵⁾ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, I, İstanbul 1945, s. 392.

vatan'a katılması uğrunda görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir⁽¹⁶⁾:

“Arkadaşlar,

Sancak hakkında Fransızlar tarafından teklif edilen formüller tarafımızdan kabul edilmeyerek, “mutlaka ve bilâ kayd ü şart istiklâl” talebinde ısrarımız üzerine hey'etimizin yarısı müzakerelerini kat'ederek avdet emrimi almışlardır. Şimdiye kadar her sözünü yerine getiren ve yapamayacağı hiç bir işi ortaya atmayan ulu önder ve haleskâr Atatürk ve ondan ilham alan İnönü Hükümeti, bunda da asgari bir fedakarlıkta bulunmayarak maksad-ı aslileri olan istiklalimizi tahakkuk ettirmeye azmetmiş ve son kararını vermişlerdir. Bizlere düşen vazife günleri asıl şimdi gelmiştir. Memleketimizi düşman istilâsından kurtarmak, istiklâle ve hatta vatana kavuşturmak için her türlü fedakarlıkta bulunmağa hazırız. Bu müzakerenin inkıta'a uğramasını kendileri için bir menfa'at bilen bazı mihraklar ile bilhassa Suriye matbu'atının aleyhte propaganda yapmaları muhtemeldir. Bu gibi propagandaya ehemmiyet vermeyerek daha sıkı bir talimat ve ittihatla pek yakında alacağımız talimat dahilinde hareket etmek üzere hazır bulunmamız elzemdir. İşte bu iddia beyânâtımızı ispat edecek en tabii bir delil; müzâkeretin inkıta'a uğradığından bir gün sonra sevgili Hatay Bayrağı'nın Dörtyol'da çekilmesi ve dalgalanmasıdır. İşte kardeşler hakikat budur. Hak zamanı yaklaşmış ve gelmiştir. Metânetinizi muhâfaza ederek asla me'yus olmamanızın çok kıymetli ve lâzım olduğunu takdir ediniz.

Mühür ve İmza
İnayet MURSALOĞLU”

⁽¹⁶⁾ Metnin aslı için bkz. Kadir Aslan, a.g.e., s. 149.

Fransız Hükümeti, T.B.M.M. Hükümeti'nin notasına 10 Kasım'da verdiği cevapta, "Sancak'a bağımsızlık vermenin Suriye'yi parçalamak demek olacağını ve mandater devlet olarak da buna yetkisi bulunmadığını" bildirdi. Bundan sonra iki hükümet arasında birer nota daha teati edildi. Lakin görüşmelerde herhangi bir değişme olmadı. Bu arada Fransa, meselenin Milletler Cemiyeti'ne havalesini teklif ve Türkiye de bu teklifi kabul etti⁽¹⁷⁾.

Ankara Hükümeti'nin Fransa ve Suriye'ye yönelttiği protesto ve teşebbüsler sürerken, Suriye Hükümeti, yeni ittifak muâhedeşi mucibince, 14-15 Kasım 1936'da genel seçimlerin yapılmasını kararlaştırdı. Ancak Hatay Egemenlik Cemiyeti, Suriye'nin egemenliğini yasallaştıracığı gerekçesiyle seçimlerin yapılmasına kesin olarak karşı çıktı. Kısa bir süreye sığdırılan yoğun propaganda olumlu sonuç verdi ve İskenderun yöresinde seçimlere katılma oranı çok düşük oldu⁽¹⁸⁾.

Türkiye ile Fransa arasında bu tartışmalar olurken, bir yandan Türk kamuoyu, öte yandan da İskenderun'daki halk heyecanlanmış ve halk ile polis arasında çatışmalar olmuştu. Tabii bu çatışmalar Türk kamuoyunda tepkiler uyandırmaktan geri kalmadı. Atatürk de Ocak 1937'de Konya'ya ve oradan Ulukışla'ya kadar bir seyahat yaptı. Ankara'ya döndüğü zaman kabinenin toplantısına başkanlık etti. Türk-Fransız münasebetleri adam akıllı gergin bir safhaya girdi⁽¹⁹⁾. Bu arada Fransız Yüksek Komiserliği baskılarını artırarak, Türklerin çıkardığı Yenigün gazetesini kapattı⁽²⁰⁾.

Bütün bu sebeplerle Hatay'ın içlerinden Türk hududuna doğru bir akın başlamış ve iltica edenlerden dolayı Dört-

⁽¹⁷⁾ F. Armaoğlu, a.g.e., s. 348; Olaylarla Türk Dış Politikası, s. 128.

⁽¹⁸⁾ Yurt Ansiklopedisi, c. 5, İstanbul 1982, s. 3407.

⁽¹⁹⁾ F. Armaoğlu, a.g.e., s. 349.

⁽²⁰⁾ Yurt Ansiklopedisi, aynı yer.

yol'da kalabalık bir grup toplanmıştır. Bu durum derhal Ankara'ya İçişleri Bakanlığı'na bildirilerek, acilen tedbir alınması istenmiştir⁽²¹⁾.

Ayrıca bu sırada, aynı Millî Mücâdele dönemini hatırlatan Kuvâ-yı Milliye çalışmaları örnek alınarak, Dörtyol'da halkın içinden milis kuvvetleri teşkilatı oluşturmak amacıyla, Hatay'ın Altınözü mıntıkasından köy köy dolaşarak, çete başkanlığı yapabilecek kimseler Dörtyol'a davet edilmiştir⁽²²⁾.

Diğer taraftan Dörtyol'da parti kanalıyla verilen bir ziyafete sivil ve askeri erkan iştirak etmiş, Dörtyol halkının ve etraf köylülerin de katılmasıyla adeta bir gece mitingi haline gelmişti. Türk gazeteleri olayı büyük başlıklarla neşretmişler, hatta bazı gazetelerin muhabirleri hususi olarak Dörtyol'a gelmişler, daha sonra sürgüne gönderilenlerden serbest bırakılanlar da Dörtyol'daki bu gruba katılmışlardır. Dörtyol'da yapılan bu nümeyiş için zamanın önde gelen isimlerinden Abdurrahman Melek şu ifadeyi kullanmaktadır; "Davullar, zurnalar, nutuklarla toplantı Hatay istiklâlinin başlangıcı oldu"⁽²³⁾.

Bütün bu olaylar ve Fransa ile Türkiye Hükümetleri arasında varılan anlaşma gereği, konu 14-16 Aralık 1936'da Milletler Cemiyeti'nde görüşüldü. İsveç temsilcisi Sandler'in raportör tayin edildiği, Fransa ile Türkiye arasında gerçekleşen üçlü bir görüşme sonucu 26 Ocak 1937'de Sancak için bir prensip anlaşmasına varılmıştır⁽²⁴⁾. Buna göre; İskenderun Sancağı içişlerinde tam bağımsız, dışişlerinde Suri-

(21) A. Konuralp, a.g.e., s. 216; A. Melek, a.g.e., s. 31 v.d.

(22) Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 40.

(23) Konu hakkında ve Fransız-Suriyeli görevlilerin Türklere kötü muameleleri için bkz. Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 34-35.

(24) Süleyman Kocabaş, Tarihte Türkler ve Fransızlar, İstanbul 1990, s. 391.

ye'ye bağı, kendine özgü bir anayasa ile idare edilen "bir ayrı varlık" olacaktı. Türkçe resmi dil olacak, diğer dillerin kullanılması şartı, Cemiyet Meclisi tarafından tespit edilecekti. Ayrıca Sancak'ın ülke bütünlüğü, bu maksatla yapılacak bir anlaşma gereği Türkiye ve Fransa tarafından teminat altına alınacaktı⁽²⁵⁾.

Bundan sonra, 25 Şubat 1937'de Sancak'ın statü ve anayasasının hazırlanması için bir komisyon kuruldu⁽²⁶⁾. Bu komisyonun Türkiye ile Fransa'nın da görüşlerini alarak hazırladığı Anayasa, Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından 29 Mayıs 1937'de kabul edildi. Aynı gün Türkiye ile Fransa arasında da, Hatay'ın toprak bütünlüğünü ortak garanti altına alan anlaşma imzalandı⁽²⁷⁾.

Fakat bu anayasa ve anlaşmaları bağımsız Hatay'da uygulamak kolay olmadı. Hatay'daki Fransız temsilcisi, bunların uygulanmasını engelleyici tedbirler alma yoluna gitti. Bağımsızlık dolayısıyla gösterilerde bulunmak isteyen halkın, Fransa'nın sömürge memurları tarafından önlenmeye çalışılması üzerine yeniden halk ile polis arasında çarpışmalar oldu. Öte yandan, Fransızlar Hatay'daki diğer azınlıkları Türklere karşı kışkırtma yoluna gittiler. Türk kamuoyu yine galeyana geldi ve Türk-Fransız münasebetleri yine bozuldu. Suriye Hükümeti'nin de Hatay'a bağımsızlık verilmesini (bu gelişmeleri) protestosu üzerine, Sancak'ta yapılması gereken seçimler gecikti.

Bunun üzerine Milletler Cemiyeti, seçimlerin 15 Temmuz 1938'e kadar tamamlanmasına karar verdi. Fakat Fransız memurlarının davranışı Hatay'da olayların yeniden şiddetlenmesine sebep oldu. Türkiye, Hatay sınırına 30.000

⁽²⁵⁾ Olaylarla Türk Dış Politikası, s. 130-131.

⁽²⁶⁾ S. Kocabaş, a.g.e., s. 391.

⁽²⁷⁾ F. Armaoğlu, a.g.e., s. 349.

kişilik bir kuvvet yığı. Gerek bu durum karşısında, gerekse Avrupa olaylarının buhranlı bir hal alması dolayısıyla, Fransa 1938 yazından itibaren Hatay meselesindeki tutumunu değiştirmiş ve gelişmeler Türkiye lehine bir yön göstermiştir⁽²⁸⁾.

Nitekim 3 Temmuz 1938'de, Türkiye ile Fransa arasında "Sancak'ın toprak bütünlüğü ve siyasi statüsünü müstereken korumayı" esas alan bir askeri andlaşma yapılmış, bu andlaşmaya ilave edilen ek protokol gereği, sükun ve asayiş sağlamak için 6.000 kişilik bir kuvvet kurulmuştur. Bunun 1000'i yerli, 2500'ü Türk⁽²⁹⁾, 2500'ü de Fransız olacaktır. Nitekim anlaşma gereği 5 Temmuz'da Türk birliği Hatay'daki görevine başlamıştır⁽³⁰⁾.

Öte yandan, aynı tarihlerde Türkiye ve Fransa arasında bir Dostluk Antlaşması imzalanmıştır⁽³¹⁾.

Bu antlaşmadan sonra, 13 Ağustos'ta yapılan meclis seçimlerinde Türkler 40 milletvekilliğinden 22'sini kazandılar. Meclis 2 Eylül 1938'de ilk toplantısını yaptı ve bağımsız devlet için "Hatay Cumhuriyeti" adını kabul etti. Yeni devletin resmi dili Türkçe ve Arapça olduğu halde bütün milletvekilleri Türkçe yemin etmişlerdir⁽³²⁾. 23 Haziran 1939'da ise, Fransa ile de varılan anlaşmalardan sonra, Hatay Mil-

⁽²⁸⁾ F. Armaoğlu, a.g.e., s. 350.

⁽²⁹⁾ Bu kuvvetler Payas ve Hassa üzerinden geçecekler ve İskenderun, Baylan, Kırıkhan ile küçük bir birlik Antakya'da yerleşecek ve başında bir albay bulunacaktı. Bkz. İsmail Soysal, Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, Ankara 1983, s. 539.

⁽³⁰⁾ S. Kocabaş, a.g.e., s. 392.

⁽³¹⁾ Bu antlaşmanın metni için bkz. Düstür, c. 20, s. 1530-1539.

⁽³²⁾ Bu milletvekillerinden 22'si Türk, 9'u Alevi, 5'i Ermeni, 2'si Arap, 2'si Ortodoks'lardan oluşmaktaydı. Bkz. A. Melek, a.g.e., s. 61; T. Sökmen, a.g.e., s. 14, 108; İ. Soysal, a.g.e., c. I, s. 540; A. Konuralp, a.g.e., s. 163.

let Meclisi yaptığı toplantıda büyük tezahürat içinde, oy birliği ile Anavatan'a katılma kararı almıştır⁽³³⁾.

Sonuç olarak, 19 sene süren ve birçok siyasi entrikalara, kuvvete, şiddete ve her türlü haksızlığa karşı mukavemet eden Hataylılar, güzel yurtlarının Anavatan'ın ayrılmaz bir parçası olduğunu bütün dünyaya göstermişlerdir. Bu durumda şüphesiz, Dörtyol'un yeri ve önemi büyüktür. Hatay'ın kurtarılması sırasında Dörtyol'lular "Hatay Davası"na sahip çıkmış ve bu davaya gönül verenlere kucak açmıştır. Bundan dolayı da Dörtyol, Hatay Anavatan'a katıldıktan sonra, bu güzel ilimizin bir kazası olmuştur.

Bu kıymetli vatan toprakları, Türk halkının milli birlik ve milli şuur etrafında bütünleşerek verdiği uzun mücadeleler sonucu kazanılmıştır.

Bugün Ortadoğu'nun en istikrarlı ve güçlü ülkelerinden biri olan Türkiye, sun'i olarak ihdas edilen yeni meselelerle hırpalanmak istenmektedir. Ancak, gerek iç barışın gerekse bölge barışının korunması yolunda gösterdiği hassasiyetle bütün sorunlarını demokratik hukuk devleti sistemi içinde çözümlenmek amacıyla olan Türkiye, kendi toprak bütünlüğünün korunması konusunda gösterdiği kararlılıkla, komşularının da toprak bütünlüğüne saygı göstererek tarihsel işlevini devam ettirmektedir.

⁽³³⁾ T. Sökmen, a.g.e., s. 117. Ayrıca bkz. A. Melek, a.g.e., s. 84; T. Ünal, a.g.e., s. 581; Ş. Süreyya Aydemir, a.g.e., s. 416.

**1938/SURİYE OLAYLARI VE
HALİL İBRAHİM EFENDİ'NİN
FAALİYETLERİ**

DOÇ. DR. MUSTAFA ÖZTÜRK

**Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü - ELAZIĞ**

1938/SURİYE OLAYLARI VE HALİL İBRAHİM EFENDİ'NİN FAALİYETLERİ

Doç. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

Kuzey Suriye'nin, Türklerin yakınoğu'ya gelişlerinden itibaren en önemli Türk bölgelerinden birini oluşturduğu ve kaynaklarda bu bölgeye "Halep Türkmeni" bölgesi denildiği bilinmektedir. Üç büyük Türkmen Bölgesi'nden (diğer ikisi Yeni il ve Boz Ulus-Diyarbakır, Mardin yöresi-Türkmeni) birisi olan Halep Türkmeni, Anadolu içlerine ve Adalar ile Balkanlara sürekli olarak nüfus ihraç etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılıp Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra pek çok bölgede olduğu gibi, Suriye'de de küçümsenmeyecek derecedeki Türk nüfusu bugünkü sınırlarımızın dışında kalmıştır. İşte bu tarihi gerçekleri bilen M. Kemal Paşa, Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na, ileride Türkiye Cumhuriyeti tarafından da nihai bir hedef kabul edilecek olan Misâk-ı Milli'yi ilan ettirmiştir. Yeni Cumhuriyetin Misâk-ı Milli'ye ulaşma çabaları, Atatürk döneminde çeşitli politikalarla devam etmiştir.

Biz bu bölümde; bu çabalar içerisinde değerlendirilen ancak, bugüne kadar hiç değinilmeyen ve literatüre geçmeyen bir hareketi incelemeye çalışacağız. Konu, literatüre geçmediği için tetkik eserlere dayalı kaynakları bulunmamaktadır. Resmî arşiv kayıtlarına ve Halil İbrahim Efendi'nin biyografisine de şimdilik ulaşılammıştır. İleride konuyla ilgilenen araştırmacıların sözkonusu kaynaklara ulaşacakları ve böylece konunun daha etraflı bir şekilde inceleneceği

tabiidir. 1938 Suriye olaylarından bir kesitin ele alındığı bu çalışmayı şimdilik bölgede yaşayan ve halen hayatta olan vatandaşlarımızın verdikleri yeminli ifadelerine dayanarak sunuyoruz.

Bu bilgilere göre; 1927 yılında orduda Binbaşı rütbesinde olan Halil İbrahim Efendi, bugün Suriye sınırları içinde Azaz kazasına bağlı Şeyh Horoz köyüne, Şeyh hüviyetiyle yerleşir. Bölge halkı, Halil İbrahim Efendi'nin Atatürk tarafından gönderildiğini söylemekte ve buna inanmaktadır. Dini ilimlere hakim, Arapça ve Farsçayı iyi bilen Halil İbrahim Efendi, kısa sürede çevresinde tanınır ve büyük itibar görür. Daha sonra Azaz'dan Batı istikametine Hatay'a doğru bütün Damrik Dağı (Kilis ile Hatay arasındadır) çevresindeki sınırboyu köylerine şöhreti yayılır. Hatta halk arasında keramet gösterdiği dahi rivayet olunur. Şeyh Horoz köyü başta olmak üzere Bülbül, Baliköy, Kurna, Karkın (bugün bu köy isimleri değiştirilmiştir) vb. pek çok köy halkı Halil İbrahim Efendi'nin müridi olmuşlardır. Halil İbrahim Efendi'nin faaliyetleri özellikle Suriye tarafındaki köylerde yoğunlaşmıştır.

Bu tarihlerde Suriye Fransa'nın mandasındadır. Fransız rejimini, Suriye'deki Ağalar desteklemektedir. Başka bir ifade ile Fransız rejimi "Ağalara" dayanmaktadır. Geniş toprak sahibi olan Ağaların yüzlerle ifade edilebilecek silahlı adamları vardır. Bu dönemde, Ağaların ve adamlarının halk üzerindeki hukukî ve iktisadî baskıları büyüktü. Herhangi bir şikayet mercii yoktu. Kısacası, Fransız yönetimin-den güç alan Ağalar, bölgede kanun tanımıyorlardı. Zaten kanun kendileriydi.

Bu sosyal durumu çok iyi değerlendirdiği anlaşılan Halil İbrahim Efendi, başlangıçta halkı Ağalara karşı şuurlandırdı. Halka, baskı ve zulümlere direnmeyi telkin etti. Böylece 1930'lardan başlayarak Ağalar ile Müridler arasında bir mü-

cadele başladı. Mücadelenin giderek "Müridler" lehine gelişme göstermesi, otoritelerinin sarsıldığını gören Ağaları telaşlandırdı. Böylece iki grup arasında silahlı mücadele dönemi başladı. 1935'lerden sonra artık yer yer çatışmalar meydana geliyordu. Halil İbrahim Efendi, bu safhada hiç bir surette Fransızları karşısına almıyordu. Ağalara ve adamlarına karşı yürütülen mücadeleyi yönetiyor, bazen bizzat çatışmalara katılıyordu. Hatta bu çatışmalarda Şeyhin (Halil İbrahim Efendi) kurşun geçirmediği dahi halk arasında yayılmıştı.

Nihayet öyle bir an geldi ki, Ağalar Fransızlardan yardım istemek zorunda kaldılar. Bölgede hakimiyeti sağlamak azminde olan Fransızlar da olaylara müdahale etmeye ve mücadelelere katılmaya başladılar. Kaynak kişilerin bildirdiklerine göre; (Ahmet Demirkıran, Murat oğlu, Gaziantep/Kilis, Cukanlı (Çalkaya) köyü nüfusuna kayıtlı, 1915 doğumlu, sağ) Atatürk'ün öldüğü sene yani 1938 yılının Şubat-Mart aylarında, bölgede tarih başı olarak kabul edilen Müridlerin Harbi başladı.

Fransızlar, Ağalarla birlikte kuzeye doğru saldırıya geçtiler. Zırhlı araçlar, makinalı tüfekler ve hatta uçaklarla donanmış kuvvetler, Müridlerin buldukları köylere saldırdılar. Böylece Azaz'dan Hatay'a kadar olan Kuzey Suriye köylüleri, yani Türkmenler Türkiye sınırına yığıldılar. Bu arada Şeyh Horoz köyüne gelen yol üstündeki köprü, müridler tarafından atıldı. Fransızlar gelmeden önce, Kilis'e ulaşan bir grup, Ankara'ya telgraf çektirdiler. Bu telgrafta mealen; "Arkada Fransız kurşunu ile ölmektense, sınırı geçiyoruz, öleceksek Türk kurşunu ile ölelim." denilmekteydi. Aynı gece sınıra verilen bir emirle, sayıları binlerle ifade edilen Müridlerin Türk sınırını geçmelerine izin verildi. Eli silah tutanlar ise, geride çarpışmalara devam etmekteydiler. Ancak üstün kuvvetler karşısında çarpışa çarpışa kuzey-

ye ilerleyerek Türk sınırına dayandılar. Öyle ki, Şeyh Horoz köyünün uçaklarla bombalanıp yakılması, hemen karşısındaki Türk köylerinden (mesela Cukanlı, Mağaracık gibi) görülmekteydi. Sınırın beri yakasındaki halk da, gözlerinin önünde cereyan eden ve adeta katliama dönüşen bu hadiselerle seyirci kalamamış ve yer yer Müridlerin safında çarpışmalara katılmışlardır. Mesela Baliköy'de (Suriye'de) Fransız kuvvetleri tarafından sıkıştırılan bir grup Mürid, hemen beri taraftaki Cukanlı köyünün halkının verdiği ateş desteği ile kurtarılmış ve Türkiye tarafına geçmeleri sağlanmıştır. (Ateş desteği verenlerin içinde Murat Öztürk, Ahmet Demirkıran, Ali Aslan ve ismini sayamayacağımız bütün köy halkı vardır.)

Yine Ahmet Demirkıran'ın yeminli ifadesine göre; Kilis'e bağlı Deli Osman köyünün hemen karşısında, Fransızlar tarafından sıkıştırılan ve imhaları muhakkak olan bir grup Mürid, bu sefer Deli Osman karakolundaki Türk askerlerinin müdahalesi ile kurtarılmıştır. Hatta Deli Osman köyündeki Türk bölüğü, Fransızları takip amacıyla yaklaşık 5-10 km. sınırı geçmişlerdir.

Bu çarpışmalar yaz ayları boyunca devam etmiştir. Söz konusu olaylar yüzünden yerini yurdunu terkeden binlerce Suriye Türkü Türkiye'ye sığınmıştır. O dönemlerde, bugünkü gibi sosyal tesisler bulunmadığından, bütün sınırboyundaki Türk köyleri (Cukanlı, Mağaracık, Pertikli, Saatli, Bulamaçlı, Kilorlu, Hisar, Kazıklı vb.) bu mültecileri misafir etmişlerdir. Hemen her evde en az 5 mülteci ailesi misafir edilmiştir. Öte yandan 1938 yazında sınırın Suriye tarafında, Müridlerin bıraktıkları köyleri, başıboş hayvanları, hatta ağaçları dahi çapulcular tarafından yağma edilmiştir. Bu insanlar, hepsinin burada anlatılması ve tarifi mümkün olmayan büyük sıkıntılar ve acılara maruz kalmışlardır. Nihayet olayların durulmasından sonra mültecilerin bir kısmı eski köyelerine dönerken, bir kısmı da Türkiye'de kalıp yerleşmiş-

lerdir. Daha sonra bu aileler Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçirilmişlerdir. Bugün bu ailelerden çoğu Kilis, İslahiye, Kırıkhan ve çevresine yerleşmişlerdir.

Mültecilerle beraber Halil İbrahim Efendi de Türkiye'ye geçmiş, bir müddet Kilis ve İslahiye'de kaldıktan sonra Ankara'ya dönmüştür. Bölgede halâ saygıyla anılan Halil İbrahim Efendi'nin, daha sonra Manisa civarında hükümet tarafından kendisine tahsis edilen çiftliğe yerleştiği ve orada vefat ettiği söylenmektedir.

Bütün bu olayları, en akılcı bir şekilde yine olaylara katılanlar ve şahit olanlar değerlendirmektedir. Onlara göre; "Halil İbrahim Efendi'nin amacı, bu bölgede de bir halk oylamasının yapılmasını sağlamaktı. Eğer Ağalar, Fransızların yanında yer almasalardı, Hatay'da olduğu gibi Kuzey Suriye'de de halk oylaması yapılacaktı."

Gerçekten de olayların seyrine bakıldığında, bu amaç açık bir şekilde görülmektedir. Fransızlarla Hatay konusunda yapılan görüşmelerin kısa denilebilecek bir sürede anlaşma ile sonuçlanmasında, sözkonusu olayların etkili olduğu muhakkaktır. Gerçi bu tarihlerde Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı tehlikesi belirmişti. Fransa ile Almanya ve İtalya arasında gerginlik vardır. Bu yüzden Fransa, Suriye'de Hatay meselesi yüzünden Türkiye ile sorun yaratmak istememektedir. Bunda Atatürk'ün zamanlaması da büyük rol oynamıştır. Ama Fransa'nın bölgede içinde bulunduğu kötü durum, bugüne kadar göz önüne alınmamıştır. Mürit ayaklanmasının da, Hatay meselesinin fazla güçle karşılaşılmadan çözülmesinde kolaylaştırıcı rol oynadığı muhakkaktır. Belki de Fransa, Hatay dahil bütün Kuzey Suriye'de halk oylaması yaptırıp Türkiye'ye ilhak edilmesini sağlamaktansa, sadece Hatay'da halk oylamasına ve dolayısıyla Türkiye'ye ilhak edilmesine razı olmuştur. Eğer

Hatay meselesinde direnseydi, muhtemelen bütün Kuzey Suriye'de devam eden olaylar yüzünden halk oylaması yaptırmak zorunda kalacaktı. Başka bir ifade ile, Fransa Hatay'ı gözden çıkarmakla, Kuzey Suriye'yi kurtarmıştır.

Kaynak Kişiler

1. *Ahmet Demirkıran*, Murat oğlu, 1915 doğumlu, Kilis, Cukanlı (Çalkaya) köyü nüfusuna kayıtlı, okuma-yazma bilmez, sağ.

2. *Murat Öztürk*, Süleyman oğlu, 1922 doğumlu, Kilis, Cukanlı (Çalkaya) köyü nüfusuna kayıtlı, okur-yazar, sağ.

3. *Ömer Aslan*, Şeyh Horoz köyü (Suriye), 1905 doğumlu, Halen Gaziantep/İslahiye, Fevzi Çakmak Mahallesiinde mukim, okuma-yazma bilmez, sağ. (1938 mültecilerinden)

4. *Mustafa Mülteci*, Hasan oğlu, 1930 Suriye doğumlu, Halen Gaziantep/İslahiye Fevzi Çakmak Mahallesiinde mukim, okuma-yazma bilmez, sağ (1938 mültecilerinden)

Ayrıca metinde adıgeçen bütün köylerin halkı bu olaylara çeşitli suretlerde şahittir.